

TARTALOM

Tartalomjegyzék	1. o.
Előszó	2. o.
TEK: Elméleti alapvetés. A szocializmus mint modernizációs alternatíva című vitához	3. o.
Czabán László: A Marshall-terv	9. o.
Balta Csaba: Sztálini kommunizmus és kommunista liberalizmus	15. o.
Juhász János: A marxi és engelsi szocializmus-kép és az átmeneti társadalom	28. o.

ELŐSZÓ

Egy új alkalmi kiadvány megindulását jelenthetjük be az olvasónak. Elképzelésünk szerint baloldali elméleti cikkeknek, tanulmányoknak biztosítunk helyet a kiadvány hasábjain. Természetesen mind elmélettörténeti, mind aktuális gazdasági írásokat közlünk.

Az első kiadvány anyaga a Társadalomelméleti Kollégium tagjainak munkáiból állt össze, de a későbbiekben várjuk mások írásait is.

Úgy gondoltuk, egy ilyen irányultságú kiadvány hiánypótló lehet, és segíti a baloldali értelmiség együttgondolkodását.

Tasy Zsigmond

ELMÉLETI ALAPVETÉS

A SZOCIALIZMUS, MINT
MODERNIZÁCIÓS ALTERNATÍVA
CÍMŰ VITÁHOZ

Bevezetés

A szocializmus a munkásság mozgalmaként és ideológiájaként a múlt század első felében alakult ki. Az a tény, hogy a XIX. század közepének forradalmi ismét a Nagy Francia Forradalom jelszavait tűzték zászlajukra, azt mutatja, hogy a polgári forradalmak nem oldották meg egyszer s mindenkorra a (mert nem oldhatták meg) a szabadság-egyenlőség-testvériség problémáját. A XIX. század közepére alakult ki a fennálló társadalom ellentmondásait bírálva a munkásosztály tudományos ideológiája: a marxizmus is.

A marxizmus a termelési módok elemzése alapján öt nagy történelmi formációt különböztetett meg. Az aktuális formáció, a kapitalizmus sajátosságaként a tőkeviszonyt, a profitorientált termelést, s ennek világméretű kiterjesztését jelölte meg. A profitrátának a műszaki fejlődés következtében bekövetkező süllyedésében megjelölte a tőkés fejlődés belső korlátját, a kapitalizmus megszűnésének szükségszerűségét. Az új termelési mód a kommunizmus – amelyben a termelés közvetlenül a szükségletekre irányul, – azonban csak világtörténelmileg jöhet létre, és feltételezi a technika magas színvonalát és az individuumok magas képzettségét (vagyis a termelőerők fejlettségét). Ha viszont a kapitalizmus nem a tőkés világrendszer centrumában élezi ki legelőször a társadalmi ellentéteket, és valamely alulfejlett régióban történik meg először a munkásosztály politikai hatalomátvétele, úgy hosszú átmeneti korszak veszi kezdetét, melynek során a munkásosztály politikai pártjának fő feladata a technika fejlesztése és a kulturális forradalom kibontakoztatása.

A marxizmustól eltérően a XX. század második felében kialakult és elterjedt modernizációs elméletekre a kétmenetes történelemszemlélet a jellemző, vagyis általában tradicionális (fejlődésképtelen) és modern (dinamikus) társadalmakat különböztetnek meg. A modernizáció fogalmának három leggyakoribb és egymással kombinálható meghatározása a következő:

1. A társadalmi alrendszerek elválása, elkülönülése. Annak biztosítása, hogy az egyes szférák egymástól függetlenül, saját szabályaik, racionalitásuk szerint működjenek.

2. A fejletlenebb társadalmak számára a (leg)fejlettebbek utolérése gazdasági, politikai, kulturális rendszerük elemeinek átvétele útján, a fejlettekhez való hasonulás.

3. A fejlődést akadályozó tradicionális struktúrák széttörése, a take-off végrehajtása, az önmagukat erősítő fejlődési mechanizmusok beindítása.

(A hazai irodalomban hangsúlyosan jelenik meg az 1. kritérium Pokol Béla és Kulcsár Kálmán, a 2. funkció Ránki György és Gedeon Péter, a 3. definíció pedig Ágh Attila és Papp Zsolt írásaiban.) A szocializmus és a modernizáció kapcsolatát keresve e három paradigmából kiindulva vázoljuk fel téziseinket.

1. Az alrendszerek elválása

A társadalom alrendszerének (gazdaság, politika, kultúra, oktatás, sport, magánélet, stb., stb.) elválasztását célul kitűző elmélet – elsősorban Parsons és Luhman nyomán – mindenek előtt a politika dominanciája ellen irányul. Azonban az egyes szférák elkülönülésének elmélete nem írja le adekvát módon a fejlett tőkés országok társadalmát sem, sőt azok bármiféle fejlődési tendenciáját sem. Elvonatkoztat például attól, hogy a gazdaság a pénzre válthatóság végsőkéig való kiterjesztésével mindenütt jelen van, és különösképpen attól, hogy a politikum dominanciája kiiktathatatlannul érvényesül a kapitalizmus születésénél és megerősödésénél mint forradalmi időszakban, hogy a centrumhoz felzárkózók fejlődése (lásd bismarckizmus) kivétel nélkül a politika vezérletével folyik, hogy a szociális jogok biztosítása a kapitalizmustól elválaszthatatlanná tették az állami részvételt. Az I.

világháború utáni Oroszországban sem az alrendszer öntörvényeik szerinti működése volt a bolsevik párt alternatívája, hanem a tábornoki diktatúra. A politika dominanciájának elvetése egyben az átmeneti korszak és funkciói tagadását is jelenti, vagyis nem vesz tudomást arról, hogy a tőkés termelés társadalmi feszültségekhez és az ellentmondások kiéleződéséhez vezet.

2. A legfejlettebbek utolérése

A vilárendszer dinamikája empirikus tény. A centrum, félperiféria, periféria nem örökre kiosztott szerepek, felemelkedése (pl. Dél-Korea) és lesüllyedése (pl. Csehszlovákia) egyaránt hozható példák, maga a centrum is változik, eltolódik. Míg azonban viszonylag világosan megállapítható, hogy egy ország hegemon, függő, vagy éppen alávetett helyzetben van-e, addig a fejlettség abszolút és relatív mérése már távolról sem egyértelmű. Ha ugyanis megnézzük például a kelet-középeurópai országoknak a világtermelésből és – kereskedelemről való részesedési arányát, akkor – az ismert körülményeknek megfelelően - a II. Világháború után gyors zuhanást, majd a 70-es évek elejéig egyenletes növekedést, utána pedig gyorsuló, és nehezen visszafordíthatónak tűnő kiszorulást tapasztalunk. E folyamatok értékelése – nem feltétlenül termékeny – vita tárgya lehet. Azt azonban tudományos elemzés nélkül, a "józan észre" támaszkodva is kimondhatjuk, hogy a fejlettek pusztaságjának másolása nem alkalmas a lemaradás behozására, a függőség és alulfejlettség leküzdésére, csak legfeljebb a követés távolságának állandósítására (hiszen az átvétel ideje alatt a fejlettebb tovább fejlődik). A centrum-periféria viszonyt elemezve, és tőkeviszonyként értelmezve egyértelmű, hogy e viszony két ellentétes pólust feltételez, vagyis a pusztaság másolása sem lehetséges. Nem létezhet csak centrum, vagyis a perifériának a centrumhoz való hasonulása az adott termelési módon belül nem következhet be, vagyis a bekövetkezése már az adott termelési mód megszűnésével jár együtt. A struktúrában az elmúlt évtizedekben előretört országok nem a centrum országokhoz hasonulva és önálló erőfeszítéseik és stratégiájuk által változtatták meg pozícióikat, hanem a tőkés országok jelentős támogatásával, és berendezkedésükből csak bizonyos

elemeket átvéve, azokat is sajátosságaikhoz formálva. A perifériának a centrumnál gyorsabb fejlődéséhez elsősorban nem adaptációra és a korábbi viszonyrendszer erősítésére, hanem más, termelékenyebb technológiára és munkaszervezetre, új érintkezési formára van szüksége.

3. A tradicionális struktúrák megszüntetése

A tőkés társadalmi ellentétek kiéleződése először Oroszországban vezetett sikeres proletárforradalomhoz. Oroszország a XIX. század második felében még jelentős ázsiai és feudális hagyományokkal bírt. 1861-től megkezdődött a faluközösségek felbomlása, a proletarizálódás, a falvakból a városokba áramlás. Az idegen tőke bevonása hamar életre hívta a gyáripart és koncentrált gyáripari munkásságot hozott létre. Az orosz proletariátus azonban elsősorban nem a kapitalista társadalomtól, hanem annak fejletlenségétől szenvedett. A háború forradalmasította a munkásságot, amely – előfeltételek hiányában – még nem teremthette meg a kapitalizmusnál magasabb rendű formációt. A hatalmas elmaradottság miatt a forradalom szociális funkciói (létbiztonság megteremtése, orvosi ellátás, fizetett szabadság, stb.) mellett a polgári fejlődés számos feladata is napirenden volt még (pl. iparosítás, kulturális forradalom, demokratizálás). Ez a modernizáció széttörte a korábbi fejlődést hátráltató struktúrákat (nagybirtokrendszer, cárizmus, archaikus formák, faluközösség), gyors iparosítást volt képes végrehajtani, az oktatás kiszélesítésével széles tömegek előtt nyitotta meg a társadalmi felemelkedés útját. A bekövetkezett jobboldali fordulat (sztálinizmus) azonban deformálta a politikai rendszert, a gazdaság struktúráját és az ideológiát egyaránt. Kiiktatta a gazdaságból a minőségi szempontokat, a növekedést extenzív úton: a munkaidőt és az intenzitást növelve, fejletlen technikával, az infrastruktúra, a kultúra, az életminőség rovására valósította meg. Ezáltal a forradalom gazdasági modernizációs funkciója felfalta a szociális funkciókat.

Összefoglalás

A modernizációs elméletek a kapitalizmus centrumországainak apológiáját szolgálták, mégpedig mindig az aktuális centrum apológiáját. Jellemző rájuk a lineáris történelemfelfogás: a társadalmak az "alulról szerveződő", "elkülönült társadalmi szférákra szakadó", "az egyének vállalkozó képességét kiteljesítő" társadalmat, magyarul a polgári társadalmak felé haladnak. Mivel céljuk az aktuális centrumország(ok) társadalomstruktúráinak átvétele, a modernizációt a társadalmi szférák differenciálódásában látják csak, a fejlődést pusztán mennyiségi viszonyként értelmezik, nincs társadalmi minősége a viszonyoknak, s azzal, hogy csak a mennyiségi fejlődést ismerik el, voltaképp lezárják a történelmet. Elemzésüknek egysége a nemzetgazdaság, ezt fekete dobozként kezelik, így a történelem a nemzetgazdaságok állandó konkurenciájaként, állandó kihívás-válaszadásként jelenik meg.

Felmerül a kérdés, hogy ezeket az egymástól elkülönült szférákat mi integrálja, mi az a közös tényező, ami egységüket megteremti?

Erre a kérdésre a modernizációs elméletek nem adnak választ, hiányzik belőlük a jelenségeknek közös lényegiségükre vezetése – a totalitás-elv. Ez a közös lényegiség – szerintünk – a magántulajdon és az ebből fakadó konkurenciaviszony. Ebből következik, hogy a társadalmi szférák differenciálódását csak egy meghatározott formáció, a tőkés termelési mód keretében értelmezzük, akkor is csak azzal a kiegészítéssel, hogy ez az elkülönülés látszólagos, a piac logikájának alárendelt. Ebből az is következik, hogy a modernizációs elméletek fő hibájának azt tekintjük, hogy a polgári termelést a termelés örök, természeti formájaként tekinti.

Ezen okok miatt nem tartjuk helyesnek a modernizációs elméletek kritériumrendszerét alkalmazni a kelet-európai társadalmak értékelésére.

Mi alapvetően a formációelméleti megközelítést javasolunk. Szempontjaink:

Mennyiben szüntették meg a kialakult rendszerek a korábbi félféudális berendezkedéseket, illetve mennyiben haladták meg azokat?

Mennyiben segítették elő a kialakult viszonyok az össztársadalmi termelés növekedését, az ipari társadalmak létrehozását, a kulturális felemelkedését, a szociális ellátás javítását, stb.? (polgári célok.)

Képesek voltak-e az új rendszerek a termelést hatékony, új munkaszervezeti formák segítségével megszervezni, a bürokráciát ellenőrizni, stb.? (átmenet funkciói.)

CZABÁN LÁSZLÓ:

A MARSHALL-TERV

1947. június 5-én George Marshall, tábornok beszédet mondott a Harvard egyetemen, amelyben azt az 'ötletet' vetette fel, hogy az Egyesült Államoknak kell finanszíroznia Európa újjáépítését. Valójában azonban nem ötletről és nem pusztán újjáépítésről volt szó.

1. A Marshall-terv előzményei

A gondolatot egészen nyíltan 1944. november 30-án Dean Acheson fejtette ki a képviselőház külkereskedelmi bizottsága előtt:

„Az amerikai tőkések jól megfontolt befektetései a külföldi országokba hasznosak volnának úgy az Egyesült Államok, mint az egész világ számára. Ezek mindenekelőtt piacot nyitnának az amerikai áruknak és pedig azonnal, egyben meggyorsítanák a külföldi országok gazdasági fejlődését, megnövelnék vásárlóképességüket, lehetővé tennék munkásaik foglalkoztatását, és felemelnék a nemzeti jövedelmet mind hazánkban, mind külföldön.”

Acheson tehát egy helyesíthető célról beszél, Európa újjáépítéséről, ami az Egyesült Államok érdeke is. Azonban figyeljük csak beszédének folytatását. Arról beszél, hogy a háború, a politikai bizonytalanság szétzilálta a nemzetközi kapcsolatokat, így

„valószínűtlen, hogy nagy tőkét helyeznénk ki külföldi országokba, ha nem indul meg egy újjáépítő akció, jobban mondva olyan politikai akció, amely a magántőke vállalkozásait lehetővé teszi, és amely az amerikai kormány támogatását is megszerzi arra az esetre, ha a magántőke nem találná meg a számításait és elmaradna.”(2)

Acheson tehát 1944-ben kimondta a Truman - doktrínát, amelyet egyébként az amerikai elnök már 1946. április 6-án megfogalmazott.

„Az Egyesült államok ma erős nemzet. Nincs nála erősebb. Ez azt jelenti, hogy ekkora erő birtokában kötelességünk átvenni a világ újjászervezésének vezetését.” (3)

Az Egyesült Államok - amely győztesen, hatalmas ipari kapacitásokkal került ki a háborúból, és amely konkurensei gazdasági erejének jelentős része elpusztult - bejelentette világhatalmi igényeit.

A világhatalom előtt azonban komoly akadályok jelentkeztek: egyrészt a nemzetközi gazdasági élet szétzilálódása, másrészt a II. világháború alatt megerősödött haladó erők. És Amerika pontosan ugyanúgy

törte át a korlátokat, mint a III. Birodalom 15 évvel korábban: a nemzeti burzsoáziák rettegtek az egyre erősebb munkásmozgalomtól, attól, hogy a tömegeket a kommunisták vezetik, valamint a Szovjetunió közelségétől. Eme ellenség leküzdéséért igazán csekély áldozat az amerikai nagytőke uralmának elismerése. A nyugat-európai burzsoázia amerika- és kommunistaellenessége közül (akárcsak Németországgal szemben 1938-ban) az utóbbi volt az erősebb. Természetesen az USA nem habozott ezt a döntést akár zsarolással is kikényszeríteni: Truman elnök a japán fegyverszünet napján felmondta a kölcsönbérleti szerződést. Ezzel Angliát válaszut elé állította, és Anglia 1945. decemberében elfogadott egy 3,75 milliárd dolláros kölcsönt, amellyel az Amerikától való függés erősödött.

Az amerikai monopoltőke tehát megtalálta az alkalmas alanyokat, akikre támaszkodva fel tudta oldani a fent említett korlátokat.

2. Az Egyesült államok gazdasági helyzete a háború után.

Az amerikai ipar állótőkéjének értéke 1939. és 1944. között 49 milliárd dollárról 74,6 milliárd dollárra nőtt, az átlagos termelékenység pedig 25 %-kal emelkedett. Ez a fejlődés fejeződött ki az ipari termelés alakulásában, amelyet az I. sz. táblázat mutat.

1. sz. táblázat

Az ipari termelés alakulása az Egyesült Államokban
(1935-1939=100)

1945 :	203
1946 :	170
1947. I. negyedév :	189
1947. június :	184
1947. július :	178

Forrás: Varga Jenő: A tőkés gazdaság a II. Világháború után. Kossuth, 1981. 282.o.

Figyelembe véve azt, hogy már a háború előtti ipari és mezőgazdasági termelés is messze meghaladta a belső piac terjedelmét, azaz az amerikai gazdaság külkereskedelemre való ráutaltságát, megállapíthatjuk, hogy a válság az óriásira duzzadt haditermelés leépítése miatt közvetlen veszélyként jelentkezett. A fenyegető válság leginkább.

az árukészletek felhalmozódásában mutatkozik meg:

2. sz. táblázat

Az árukészletek alakulása az USA-ban (md. dollár)

Év	ipar	nagyker.	kisker.	össz.
1946	16.6	4.3	6.2	27.1
1947	21.2	6.5	9.4	37.1

Forrás: Varga Jenő: A tőkés gazdaság a II. Világháború után. Kossuth, 1981. 281. o.

A potenciális vásárlók csak a nyugat-európai országok lehettek, azonban ezeknek nem volt fizetőképes a keresletük, pontosabban 1944-1947. között dollár- és aranytartalékaik elolvadtak.

Nem bizonyultak elegendőnek azok a többször nyújtott kisösszegű hitelek, amelyek ugyan lehetővé tették a hitelt felvevő ország pillanatnyi szükségleteinek kielégítését, valamint az ország függésben tartását (ugyanis a hitelek igen rövidlejáratúak voltak, és viszonylag kisösszegűek, így nem tették lehetővé a valódi újjáépítés megvalósítását), de nem az amerikai vezetés alatt egyesített Nyugat-Európát. Például az előbb említett 3,75. milliárd dolláros kölcsönről úgy vélték, hogy 1950-ig elegendő lesz Nagy-Britannia számára, azonban már 1947. végén elfogyott, mert ugyanabban az időben az USA-ban megszűnt az árelenőrzés, így a gyapot ára 57 %-kal, a fa ára 100 %-kal, a gabona ára 70 %-kal, a hús ára 41 %-kal nőtt. (4.)

Átfogó megoldást kellett tehát találni. A keresést pedig meggyorsította az európai helyzet.

3. Nyugat-Európa állapota a háború után

A gazdaság mennyiségi mutatóit tekintve Nyugat-Európa viszonylag gyorsan talpra állt. A 3. táblázatban látható, hogy a legtöbb országban az ipari termelés már 1947. második felére túlszárnyalta az 1937-es szintet.

3. sz. táblázat

Az ipari termelés 1937-hez viszonyítva

ország	idő	1937=100%
Norvégia	1945. I.	46
Norvégia	1947. V.	122
Svédország	1945.	88
Svédország	1947. IV.	109
Anglia	1945. XII.	93
Anglia	1947. VI.	106
Dánia	1945.	74
Dánia	1947. I.	106
Franciaország	1945.	48
Franciaország	1947. V.	102
Hollandia	1945.	31
Hollandia	1947. VII.	96
Belgium	1945.	31
Belgium	1947. IV.	88
Olaszország	1945. VII.	20
Olaszország	1947. II. n.é.	65
Ausztria	1946.	41

Forrás: Sidney, S. Alexander: The Marshall Plan. Washington, 1948. National Planning Association 17. old.

Azonban az ipari termelés importfüggősége soha nem látott mértékben megnőtt. Ez mindenekelőtt az energia-behozatalra és a gépekhez szükséges alkatrészek, felszerelések beszerzésére vonatkozik. Másrészt nem szabad elfelejteni, hogy az országok többségében az ipari termelés növelését csak a munkások számának növelésével tudták elérni, mivel a termelést rossz, régi gépekkel folytatták.

A mezőgazdasági termelés lényegesen rosszabb helyzetben volt, ahogy az a 4. sz. táblázatból is látható: Egészen válságos helyzet alakult ki a gabona- és húsellátásban.

4. sz. táblázat

Az egy főre jutó élelmiszertermelés és import a Marshall-terv 16 országában, valamint Bizóniában (1938-as fogyasztási szinthez képest)

Megnevezés	Import 1946/47	TERMELÉS	
		1946/47	1947/45
Kenyérgabona	27	55	41
Takarmány	10	60	61
Hús	16	51	52
Zsír és olaj	29	30	34
Cukor	30	44	46
Burgonya	1	80	96

Forrás: Sidney, S, Alexander: The Marshall Plan. Washington, 1948. National Planning Association 16. o.

Ez a helyzet magyarázza egyrészt azt a nagymérvű importfüggést, amelyet az 5. sz. táblázat mutat, másrészt a nyugat-európai burzsoázia félelmét a munkásmozgalomtól.

5. sz. táblázat

Az USA részesedése az európai államok importjából

Ország, országcsoport	1938	1946	1947
Anglia, Írország, Izland	13.4	18.0	18.1
Ny-i. Ipari területek	10.2	27.3	28.5
Földközi-tengeri országok	9.9	44.5	41.0
Skandinávia	10.9	19.1	26.4
Németország	6.0	53.3'	72.2

Forrás: H. Claude: A Marshall-terv. Szikra, Bp. 1949. 50. o.

A háború után szinte valamennyi nyugat-európai országban, de különösen Franciaországban, Olaszországban és Belgiumban megerősödött a munkásmozgalom, ezen belül is a kommunista pártok.

Olaszországban a köztársaság győzelmével és az alkotmányozó gyűlési választás eredményeként olyan

kormány jött létre, amelyben kommunista miniszter foglalt helyet. Mivel 1946-1947-ben a baloldali erők előretörése folytatódott, így a kereszténydemokraták nem láttak más kiutat ennek megállítására, mint az egységfrontpolitika felmondását, és a kommunisták és szocialisták kizárását a kormányból. Az 1948-es választásokra azután az összes antikommunista erő felsorakozott. A pápa és az Actio Catholica lelki terrort folytatott a hívők között: az Egyesült Államok pedig 1947. végén 117 millió dollár, 1948. első negyedévében pedig 176 millió dollár segélyt adott Olaszországnak, mégpedig rendkívül látványos körülmények között. Fellépett az Amerika Hangja is, végül '1948. március 15-én az Egyesült Államok Külügyminisztériuma bejelentette, hogy ha győzne Olaszországban a Népi Demokratikus Front, az Egyesült Államok azonnal felfüggesztené az összes gazdasági segély folyósítását.' (5.)

Franciaországban a kommunista párt lett az ország legerősebb pártja 1946. novemberében, de Thorez miniszterelnökségét nem sikerült keresztülvinni, majd pedig 1946. júniusában a kereszténydemokraták győztek. Az éles osztályharc körülményei között 1947. elején a francia burzsoázia kapva kapott a Marshall-segélyen, és boldogan vállalta cserébe a kommunisták kiszorítását a kormányból.

Belgiumban 1944-ben két tárcája volt a kommunista pártnak a kormányban. Itt is 1947-ben következett be a hatalomból való kiszorításuk. Akárcsak Olaszországban, ahol 1948. július 14-én sikertelen merényletet követtek el Togliatti ellen, Belgiumban meggyilkolták 1950. augusztusában a párt elnökét.

Mindezt kiegészítette a nemzetközi szakszervezeti mozgalom felrobbantása. Az amerikai CIO képviselője, Carey 1948. április 30-án azt követelte, hogy a Szakszervezeti Világszövetség foglaljon állást a Marshall-terv mellett. A Szakszervezeti Világszövetség azonban a munkásegység érdekében azt javasolta, hogy az egyes országos szakszervezeti központok a Marshall-tervvel kapcsolatban helyezkedjenek olyan álláspontra, amelyet helyesnek látnak. 1949. január 1-én kezdődött meg az újabb támadás: Carey azt javasolta, hogy a szervezet egy évre függesse fel működését.

(folyt. köv.)

BALTA CSABA:
SZTÁLINI KOMMUNIZMUS
ÉS
KOMMUNISTA LIBERALIZMUS

Első fejezet

A kapitalizmus meghaladásának lehetősége, a meghaladás feltételei és gyakorlati feladatai

1./-Miben, hogyan, és milyen feltételek alapján ragadta meg a proletárforradalom a kapitalizmust?

A 80-as évek végén, az alapvetően tőkés világgazdaság és világpolitika rendszerén belül, két ellentmondás jelenik meg. Az egyik, a tőkés uralom és tőkés alávetettség dialektikája. A másik, a tőkés világ tőkés törvényszerűségei és nemtőkés részei közötti ellentmondásos egység. A szocializmus és a kapitalizmus közötti ellentmondás ide tartozik.

A szocialista építés, részrendszere a tőkés világgazdaságnak és a világpolitikának. Gazdasági és politikai mozgásterét a tőkés világuralom határozza meg, ezen a szűk mozgástéren belül folyik a szocialista építőmunka. Az 50-es évek végére, ez a szocialista rendszer, gyáripárt, és urbanizált életfeltételeket teremtett olyan földrajzi területeken, ahol ilyesmi eredetileg nem volt. Tette ezt olyan módon, hogy közben képes volt megkímélni az embereket a kapitalizmusban létező emberellenes jelenségektől. Ebben az értelemben, a szocialista építés, magasabb rendű társadalmi folyamat, mint a tőkefelhalmozás. Azért volt képes, a tőkefelhalmozás fölé emelkedni, mert viszonyai, nem egyenmű, eldologiasodott viszonyok. A szocializmuson belül, a személyek közötti viszonyok, uralják és ellenőrzik az eldologiasult viszonyokat. A szocializmusban a gyáripár nem a tőke uralma alatt áll, hanem végső soron a dolgozó tömegek uralma alatt. Igaz hogy ez a kollektív uralom ma még osztálytársadalmi, de ez az osztálytársadalmiság magasabb rendű, mint a kapitalista osztálytársadalmiság, mert nem a tőkében és a bér munkában való érdekelttség ellentmondásán alapul. Ezeknek az osztályoknak az érdekei alapvetően egybeesnek, a különbségek pedig ellentmondásmentesen áthidalhatók.

Létezik ugyan még kizsákmányolás; de nem ez, hanem az emberek közötti szövetkezési és vezetési viszony a

meghatározó.

Bérbe adják a munkaerőárut, mégsem uralkodik tőkeként a termelőeszköz a munkavégző fölött. A bérmunkások tömegmozgalma, társadalmasult szervezeti ereje uralkodik a gyáripar egésze felett. Ez a szervezeti erő közgyűlésekből, küldöttgyűlésekből, képviselőtestületekből és végrehajtó szakapparátusokból áll. Társadalmi tömegszervezetekből, párt- és állami szervekből épül fel. Lényegében olyan mozgalom ez, amely egybeesik azokkal a dolgozó tömegekkel, akik megszervezik a munkásosztály és a parasztság szövetségét, és ezen keresztül a munkásosztály társadalmi vezető szerepét.

Ez a szervezeti erő vívta meg a proletárforradalmakat. Azt a nem jelentéktelen különbséget is figyelembe véve, hogy akkor az osztályszövetség és a vezető erő nem építő, hanem romboló jellegű volt, a tőke régióin belüli uralmának megsemmisítése során alakult ki és emelkedett magasabb szintre.

Szovjet-Oroszországban a proletárforradalom azáltal haladta meg a világháborút viselő félperifériás feudálkapitalizmust, hogy létrehozta a munkás, paraszt és katonatömegekkel egybeeső közhatalmat. Az oroszországi tömegek a forradalmuk során váltak felfegyverzett, a gyáripárt és a földet önmaguk számára kisajátító tömegmozgalommá. Ez a fegyveres tömegmozgalom volt a szovjethatalom.

A szovjethatalom, jellege és létrejöttének körülményei folytán, eleve fölébe került minden, az akkori oroszországi viszonyok alapján lehetséges tőkés osztályuralomnak. Történelmileg egyedülállóan demokratikus társadalomszerveződésként, a gyakorlatban megoldotta azokat a feladatokat, amelynek az akkori orosz burzsoázia közelébe férközni sem volt képes.

Kivezette Oroszországot a világháborúból.

Kisajátította és a parasztság használatába adta a földet. Ahhoz, hogy mindezt véghezvihesse, meg kellett szerveznie saját védelmét egy elmaradott és kivérzett gazdaságban, a külső és belső ellenség összehangolt támadásával szemben. Azt a katonai és gazdasági teljesítményt, amit a szovjethatalom eközben produkált, az oroszországi feltételek mellett, tőkés módon eleve lehetetlen volt véghezvinni. Ehhez ugyanis hadikommunista eszközöket kellett alkalmazni. Csak az a közhatalom tudja a hadseregét a legkedvezőtlenebb körülmények között is ellátni, amelyik egybeesik a felfegyverzett gyári munkásokkal, a katonákkal, az agrárproletárokkal és a szegényparasztokkal. Csak ez a közhatalom képes következetesen megfékezni a szabotázszt, a feketézést és a pazarlást. Csak ez a közhatalom

érdekelt a gazdagok fogyasztásának erőszakos korlátozásában, mindennemű kereskedés halálbüntetéssel megtorlásában, abban, hogy szegényparaszt-bizottságokat szabadítson rá a jómódú gazdákra. (1. hivatkozás)

Amikor mindezekben a nehézségeken eredményesen úrrá lett, a szovjethatalom gazdaságilag magánkapitalista bázisra vonult vissza. Ezzel megerősítette a munkás-paraszt szövetséget, és időt nyert a gyárpar talpra állítására. (2. hivatkozás) A NEP nem attól volt új gazdaságpolitika, hogy visszavonult a kereskedelmi áruforgalom szintjére, nem ez volt benne a szocialista. Éppen ellenkezőleg, éppen ettől tekinthető egyfelől a magánkapitalizmushoz való visszavonulásnak. Másfelől azonban a NEP nemcsak visszavonulásból, sőt elsősorban nem visszavonulásból állt. A NEP története a magánkapitalizmus elleni megújuló támadások története. Ezek a támadások a gazdasági tervezés, villamosítás, a gépipar-fejlesztés, a mezőgazdaság gépesítésének és nagyüzemi átszervezésének területén bontakoztak ki a magánkapitalizmus ellen. Ezekhez a támadásokhoz elméleti elképzelések is járultak, amelyek a proletárdiktatúránál magasabb rendű társadalmi gazdálkodásszervezés lehetőségét körvonalazták, és azt, hogyan szoríthatja ki ez. a magasabbrendű termelőmód a proletárdiktatúra magánkapitalista gazdasági viszonyait.

2./-Hogyan képzelte el Lenin a proletárdiktatúra magánkapitalista viszonyainál minőségileg magasabb rendű társadalomszerveződésre való átmenetet?

A NEP viszonyai között Lenin elképzelése szerint belülről, a piacgazdaság konkurenciaharcának színterén kell bomlasztani a magánkapitalizmust. Ez a felbomlasztás a szövetkezeti kollektivizálás. Ezt azonban pontosítani kell. Nem minden szövetkezés bomlasztja a magánkapitalizmust. Csoportos gazdálkodás a tőkék egyesítése alapján is létezik. A csoportos tőkeegyesítésnek nem az a szerepe, hogy a munkásokat a gazdálkodás alanyaivá tegye.

Azért alakul ki, hogy a szövetkezett tőkések csoportba tömörülve hathatósabban monopolizálhassák magántulajdonukat a dolgozó többséggel szemben.

'A szövetkezeteket politikailag úgy kell megszerveznünk' - írja Lenin -, 'hogy a szövetkezetek általában és mindig bizonyos kedvezményeket élvezzenek, mégpedig

merőben vagyoni kedvezményeket'. Majd így folytatja: ' De a szó valódi értelmében kell támogatnunk, vagyis nem elég ha e támogatáson bárminő szövetkezeti forgalom támogatását értjük, ezen a támogatáson olyan szövetkezeti forgalom támogatását kell érteni, amelyben ténylegesen részt vesznek a lakosság tényleges tömegei. '

(3. hivatkozás)

A szövetkezésnek lenini értelemben ki kell terjednie a munkásosztály és a gyáripar egészére. (4. hivatkozás) Ez a szövetkezés, a munkásoknak uralkodó osztályként való szövetkezése. Anyagi alapzata az, hogy a felfegyverzett munkások szabadidejükben öntevékeny szervezési és igazgatási munkát végeznek. (5. hivatkozás) Az egyes gyárak szintjén, ezt a munkások közgyűlése gyakorolja. A különböző gyárak küldöttgyűléseik által egyesülnek egységes proletárgazdasággá. A küldöttek, csakúgy mint más funkcionáriusok, a munkásgyűlések folyamatos ellenőrzése alatt állnak.

A pozíciójából bárki, bármikor visszahívható, a funkcionáriusok pedig nem kaphatnak az átlagmunkásnál magasabb javadalmazást. (6: hivatkozás)

A gyárak horizontális együttműködés által egyesülnek a lakosság értékesítést és beszerzési szövetkezetévé. Az emberek ezen a szövetkezeten keresztül gondoskodnak a fogyasztási cikk ellátásról. A termelés nem a minél nagyobb értékűtömeg iránti szükségletnek, hanem a minél olcsóbb fogyasztás szükségletének van alávetve. (7. hivatkozás) A lakosság értékesítési és beszerzési szövetkezetén keresztül megy végbe a termelés és a termékelosztás megszervezése, nem az áruforgalom által. A termékek egymás közötti elcseréléséhez nincs szükség kereskedelemre, az szervezeten történik meg szövetkezeti termékcsere formájában. (8. hivatkozás)

Lényegében ezt jelenti a lenini értelemben vett kollektivizálás, ennek a szektornak kell kedvező kimenetel esetén háttérbe szorítania a magántulajdonosi szektorokat.

A kollektivizálásért folyó osztályharcban a munkások kezében van három fontos eszköz:

- A szakszervezeti tagság önkéntes jellege.
- A szabad sztrájkjog minden munkás részére.
- A proletárállam és a magántőke közötti bérleti és koncessziós szerződéskötés lehetősége.

A proletárállam a szerződéseken keresztül feltételekhez kötheti, szabályozhatja a magántőke működését. A koncesszió lejártával, a magántulajdonban lévő tőke a

proletárállam birtokába kerül. (9. hivatkozás)

A sztrájklehetőség és a szakszervezetben való részvétel önkéntessége együtt az a fegyver, amellyel a munkások képesek érvényt szerezni a munkásellenőrzésnek a magántőkével és az apparátussal szemben. (10. hivatkozás) A kollektivizálás folyamata során a magánszektorokon belüli tőkefelhalmozás nemcsak elkerülhetetlen, hanem jó is. Ez a tőke a szerződéses államkapitalizmus keretei között végső soron a munkásosztályt gazdagítja, kollektív tulajdonba kerül. (11. hivatkozás)

3./-Hogyan képzelte e Sztálin a proletárforradalomnál minőségileg magasabb rendű társadalom-szerveződésre való átmenetet?

Sztálin a magánkapitalista gazdálkodásnál magasabb rendű gazdálkodást nem a munkásszövetkezeti gyárakban találja meg. Nála a gyári termelés már kollektív, ha a gyáripart a proletárforradalom államigazgatási apparátusa kisajátította. A kollektív gazdálkodás sztálini értelemben önellátó kormánykölségvetési gazdálkodás. (12. hivatkozás)

Ez abból következik, hogy a proletárforradalom gazdasági feladatát a belső és a külső magántőkés környezettől való függés fölszámolásában látja. (13. hivatkozás)

A függés fölszámolása azt jelenti, hogy létre kell hozni az államosított élelmiszeripar és könnyűipar termelőeszköz-szükségletét kielégítő állami gépgyártást. Amíg ez nem létezik, addig az állami szektor magántőkés munkaeszköztermelés nélkül nem működőképes. Amíg az állam csak könnyűiparral és élelmiszeriparral rendelkezik, nincs saját belső piaca, termékeinek elhelyezése a magántőke piacteremtő tevékenységétől függ. Ha az állami beruházás és az állami értékesítés magántőkés termeléstől függene, az egész állami szektor működése elkerülhetetlenül alárendelődne a magántőke működésének. Ez esetben pedig az állami gyáripar idegen tőketulajdont termelne, ez pedig fokozatosan visszaállítaná a forradalom előtti viszonyokat. Az államosított gyáripar működése nem alapulhat a tőkés függőségen. (14. hivatkozás)

Enélkül pedig a gépipar létrehozása csak azokat az erőforrásokat veheti igénybe, amelyeket a Szovjetunió belül az állam központosít, és a gépipar fejlesztésére fordít. A mezőgazdaságot, az élelmiszeripart, a könnyűipart kellett megsarcolni, a munkások személyes

fogyasztását kellett feláldozni a felhalmozás kedvéért. Ahogyan az államosított gyáripár az elméletben azonosul a szocialista gazdálkodással, úgy válik a szocialista gazdálkodás kinyilvánított céljává a szocialista felhalmozás. (15. hivatkozás)

Ezzel együtt minden eszközt, amit a kormány a szocialista felhalmozás politikájának érdekében alkalmaz, Sztálin a szocialista gazdálkodás természetéből fakadó eszközzé nyilvánít. Így válik a szocialista szektor belső sajátosságává az erőforrás-központosítás, a hatósági ár- és jövedelemszabályozás. (16. hivatkozás)

Ugyanennek a dolognak a másik oldala, hogy a szocialista gazdálkodószervezetek azonosulnak a jövedelmezőségi érdek alapján működtetett állami vállalatokkal, szemben a lakosság beszerzési szövetkezesének lenini elvével, ahol az olcsó fogyasztás érdeke a meghatározó. Sztálin tagadja, hogy az államosított gyáripárban, a munkavégzők alá vannak vetve a tiszta jövedelemtermelés érdekének, ugyanakkor ennek ellentmond az állítása, hogy szocialista termelés nem lehetséges az állami szektor egészének jövedelmező gazdálkodása nélkül. (17. hivatkozás)

Gyakorlatilag kivihetetlennek tartja, hogy az államosított gyáripárban belül a proletárállam szerződéses kapcsolatot alakítson ki a magántőkével, ugyanakkor nem érti, miért nem érvényesül a tőkevagyonban való érdekelttség az önelszámoló apparátusok egyszemélyi felelős vezetőinek tevékenységében. (18. hivatkozás)

1925-ben a szocialista felhalmozás igen fontos tényezőjeként külön is kiemeli, hogy a kormányköltségvetés nem adóból származó bevételei (ami alatt az állami és szövetkezeti vállalatok tiszta jövedelmének központosított részét érti) fölülmúlják az adóból származó bevételeket. (19. hivatkozás)

A felhalmozás fokozása megköveteli a növekvő tisztajövedelem-központosítást, ez viszont csak abban az esetben lehetséges, ha az állami vállalatok és a szövetkezetek növekvő mennyiségű tiszta jövedelmet termelnek. Érdekeltté kell tenni az állami vállalatokat a jövedelmező gazdálkodásban. Az önköltség csökkenése érdekében érvényt kell szerezni az önálló gazdaságos elszámolás követelményének, ezt hangsúlyozza 1931-ben is. (20. hivatkozás) Amikor már létrehozták az állami gépipart, Sztálin a legnagyobb gazdálkodásbeli

eredménynek azt tartja, hogy a gépipar jövedelmező termelésévei saját erejéből hozzájárul a gépipari felhalmozáshoz.

Az államosított gyáripár szocialista mivoltát Sztálin abban látja, hogy az államosítás megszünteti a gyáripár termelőeszközeivel való magánkereskedelmet, és lehetővé teszi az erőforrások népgazdasági méretű összpontosítását. (21. hivatkozás)

A NEP gyáripára Sztálin szerint attól szocialista, hogy a termelés és az elosztás központi tervezőapparátus alárendeltségébe került. (22. hivatkozás)

A kollektivizálódás előrehaladása ebben a felfogásban azt jelenti, hogy a gazdálkodó tevékenységek egyre nagyobb hányada központi tervek végrehajtásának van alávetve. A szocialista felhalmozás megköveteli az erőforrások központosítását a népgazdaság minden területén.

Ezt a formát próbálja meg a tőkésnél magasabb rendű megtakarításnak és termelékenységnek a tartalmával, az öszmunkaidő csökkentésére irányuló törekvéssel megtölteni. Keresi, hogyan lehet tervgazdálkodás alapján csökkenteni a termelés költségét.

Az önköltségcsökkentésnek két útja van:

- a műszaki-technológiai haladás
- az apparátusok egyszerűbbé és olcsóbbá tétele. (23. hivatkozás)

Ezen a két úton a tervgazdálkodásnak saját eszközeivel kell előrehaladnia:

- Tervdirektívák segítségével.
- Anyag- és teljesítménynormák segítségével (24. hivatkozás).
- Mozgalmi kampányokat indítanak, agitálnak, propagandát fejtenek ki. (25. hivatkozás)
- Az önálló gazdaságos elszámolás segítségével. (26. hivatkozás)
- Az egyszemélyi felelős vezetés és az egyéni felelősség munkaszervezeti rendjével. (27. hivatkozás) Sztálin számára a kollektív gazdálkodás mindig valamilyen a mozgalmi tömegcselekvésben ölt testet. A gazdaságirányító kormányapparátus egyben mozgalmi vezérkar, az iparirányítás összefonódik a szovjetekkel, a párttal, a szakszervezetekkel, a komszomollal.

A vezérkar kiadja az időszerű jelszót, az aktívák mozgósítják a tömeget a jelszavak végrehajtására, a tömeg pedig végrehajtja a jelszavakat. A mozgalmi demokratizmus sztálini elve elsősorban a képviselői elv, de megjelenik benne a közgyűlési forma elve is. (28. hivatkozás) A demokratizmus alatt a választási

rendszer és a munkásellenőrzés demokratizmusát érti.

A gazdálkodásbeli versenyt mozgalomnak tartja, amely nem magánügyekre alapul, hanem a kollektív együttműködésen és a kölcsönös segítségnyújtáson. A szocialista tervgazdálkodás Sztálin felfogásában jelentős előrelépés a NEP-hez képest az áruviszonyok kiteljesedése terén:

- A kolhozosítás megszünteti az önálló szegényparaszti törpegazdaságokat.
- A mezőgazdaság gépesítése nagyüzemi alapzatra helyezi a mezőgazdasági árutermelést.
- Az állam, a szövetkezetek és a kolhozok, saját kereskedelmükkel váltják föl a magánkereskedelmet, ezzel a kis tételekben való helyi áruforgalmat a tervszerűen szervezett tömegcikkforgalommal helyettesítik. (29. hivatkozás)

A szocialista kereskedelem az önszámoló apparátusok között készpénz nélküli elszámolás alapján megy végbe, a termelés megrendelésre történik. (30.

hivatkozás)

A szocialista tervgazdálkodás sztálini értelemben még nem a termelőeszközök teljes össznépi tulajdona. A mezőgazdasági termény nemcsak fogyasztási cikknek, hanem, termelőeszköznek is számít, és ez a termelőeszköz a kolhozkereskedelemben kikerül az áruforgalomba.

Amíg egy termelőeszköz kikerülhet az áruforgalomba, addig sztálini értelemben nincs még össznépi tulajdonban. (31. hivatkozás)

A fölöslegessé vált terményt ki kell rekeszteni az áruforgalomból, és át kell vinni a gazdaságirányító kormányapparátus és a kolhozok közötti termékcsere területére. A termékcsere egyben az áruforgalomnál magasabb rendű érintkezés sztálini formája. Ha népgazdasági méretekben kiszorítja az áruforgalmat, akkor ezáltal minden termék elosztása központi gazdaságirányító apparátus kezébe kerül. Ez Sztálinnál a fejlett kommunizmus egyik előfeltétele. A másik előfeltétel a szocializmus világméretű győzelme, amit Sztálin az állam teljes elhalásának nevez. (32. hivatkozás) Az állam teljes elhalásával társadalmassá válik a tervgazdálkodás. Ennek az az előfeltétele, hogy a társadalomban kialakuljon a szükséglete és a képessége az apparátus öntevékeny ellenőrzésének. Sztálin szerint ez a kulturáltság azonos a dolgozó tömegek minden oldalú politechnikai képzettségével. Ennek birtokában lesz lehetőségük arra, hogy szabadon felcserélhessék a gépies, egyszerű munkát az egyéniséget mindenoldalúan fejlesztő alkotó munkával, ezáltal megtörik az apparátusok szaktudásbeli monopóliumát. Sztálin hangsúlyozza, hogy mindez megköveteli a lakásviszonyok rendezését és a

szabadidő megsokszorozását.(33. hivatkozás)`

Lenin elméletében a szövetkező dolgozók szervezik meg saját gazdálkodásukat. Sztálin felfogásában a kollektív gazdálkodás központi irányítóapparátus gazdálkodása, amit a választási rendszer és a munkásellenőrzés demokratizmusa emel a kapitalizmus fölé. A lenini elmélet szerint a lakosság szövetkezését a személyes fogyasztás minél olcsóbb megszervezésének szükséglete kényszeríti ki. A sztálini értelemben vett kollektivizálás hajtóereje a szocialista felhalmozás szükséglete. Lenin koncepciójában a kereskedelem azért fog kiszorulni, mert a munkások szabadidős öntevékeny szervező és igazgatási munkája kiszorítja. A kereskedelem felszámolása Sztálinnál apparátusfaladat, amelyet azért kell végrehajtani, hogy minden erőforrást központosíthassanak. Lenin a termékcsere a szövetkezők rendszerén belül megvalósuló horizontális együttműködésnek fogja föl. A sztálini termékcsere a központi gazdaságirányító apparátus és az önelszámoló apparátusok közötti vertikális kapcsolat.

Az osztályelnyomó funkció leépülése Sztálin szerint módosítani fogja az apparátus és a társadalom viszonyát, megváltoztatja az apparátus szerepét a gazdálkodásban. Leninnél az osztályellentmondások megszűnése abból következik, hogy a munkásöntevékenységek az apparátus helyébe lépnek, s ezzel szétfeszítik a kényszerű munkamegosztás keretét. Lenin a hierarchikus viszonyok lehetőségének a felszámolásában ragadja meg a kommunista mozgalom tartalmát Sztálin kommunizmusa egyet jelent az államigazgatási hierarchia kiteljesedésével. A lenini elmélet a kapitalizmust követő társult termelés anyagi alapzatát a munkások közvetlen gazdálkodásbeli autonómiájában találja meg. Sztálinnál a tervgazdálkodás nem azonos a munkások közvetlen gazdálkodási autonómiájával, ezért neki külön elméleti feladat kimutatni a kapcsolatot a munkástömegek és a tervgazdálkodás között. Nála a munkások az áruforgalom és a képviselői rendszer csatornáján ellenőrizhetik a gazdálkodást. Ezekben a pontokon szembekerül a lenini életművel, amely éppen a képviselői demokratizmus és az áruforgalom egyenlőségének gyakorlati kritikájából bontakozott ki. Ezért úgy gondolom, hogy a sztálini szocializmus egyáltalán nem tekinthető a lenini bolsevizmus belső továbbfejlődésének.

Hivatkozási jegyzék

- 1) Lenin összes Művei, Kossuth Könyvkiadó 1972.
A fenyegető katasztrófa és hogyan harcoljunk ellene? Előadói beszéd a terményadóról (Iljics az orosz forradalom részéről nem hibának; hanem erénynek tartotta azt, hogy a háborús válságra diktatórikus választ tudott adni.)
- 2) LöM 43. - Előadói beszéd Moszkva városi és Moszkva kormányzósági alapszervezetek titkárainak és felelős megbízottainak értekezletén.

LöM 44. - Előadói beszéd a terményadóról
- A szakszervezetek feladatai és szerepe az új gazdaságpolitika viszonyai között

LöM 45. - A szövetkezetekről (Iljics rámutatott, hogy a NEP visszavonulása, szocializmusba való államkapitalista átmenet platformjáról a magántőke legalizálásának platformjára.) (Balta Csaba)
- 3) LöM 45. - A szövetkezetekről
LöM 35. - Rendelettervezet a fogyasztási kommunákról
- Hogyan szervezzük meg a versenyt?
- 4) LöM 35. - Hogyan szervezzük meg a versenyt?
LöM 35. - A fogyasztási kommunákról Rendelettervezet
LöM 44. - Előadói beszéd a terményadóról
LöM 45. - A szövetkezetekről
- 5) LöM 33. - Állam és forradalom
- 6) LöM 33. - Állam és forradalom
- 7) LöM 36. - A baloldali gyerekeségről és a kispolgárságról
- 8) LöM 34. - Rendelettervezet - a fogyasztási kommunákról
LöM 43. - A Moszkva városi és Moszkva kormányzósági alapszervezetek titkárainak és felelős megbízottainak értekezletén mondott előadói beszéd
LöM 44. - Előadói beszéd a terményadóról

- 9) Löm 43. - A Moszkva városi ...
Löm 44. - Előadói beszéd a terményadóról
- 10) Löm 44. - A szakszervezetek feladatai és szerepe
- 11) Löm 43.
Löm 44.
- 12) Sztálin Művei 7. Szikra, 1951.
Kérdések és feleletek
A NEP-ről
Sztálin Művei 6. Szikra, 1952.
A leninizmus kérdéseire
Sztálin Művei 10. Szikra, 1952.
Az SZK(b)P XV. Kongresszusa
Sztálin Művei 11. Szikra, 1950.
Az ország iparosításáról és az SZK(b)P-ben mutatkozó jobboldali elhajlásról
- 13) U. o.
- 14) Sztálin Művei 7. Szikra, 1951.
Kérdések és feleletek
Az SZK(b)P XIV. Kongresszusa
- 15) U. o.
- 16) 8. kötet, Szikra, 1952.
- 17) A Szovjetunió gazdasági helyzetéről és a párt politikájáról
- 17) 9. kötet, Szikra, 1952.
Beszéd a Komszomol V. Országos Konferenciáján
- 18) 10. kötet, Szikra, 1952.
Az SZK(b)P XV. Kongresszusa
- 19) 7. kötet Szikra, 1951.
Az SZK(b)P XIV. Kongresszusa
- 20) 13. kötet, Szikra, 1951.
Új helyzet - új feladatok a gazdasági építőmunkában
5. kötet, Szikra, 1951.
Távlatok (Pravda 286. sz. 1921. december 18.)
- 21) J. V. Sztálin: A szocializmus közigazdasági

- problémái a Szovjetunióban (Megjegyzések az 1951. Évi novemberi vitával kapcsolatos közgazdasági kérdésekről, Szlovákia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága, 1952., Pozsony) 10. kötet, Szikra, 1952.
Az SZK(b)P XV. kongresszusa
J. V. Sztálin: A leninizmus kérdései, Szikra, 1952.
Az SZSZKSZ Alkotmánytervezetéről
- 22) 7. kötet, Szikra, 1951.
Kérdések és feleletek
8. kötet, Szikra, 1952.
A leninizmus kérdéseihez
10. kötet, Szikra, 1952.
Az SZK(b)P XV. Kongresszusa
- 23) 8. kötet, Szikra, 1952.
A Szovjetunió gazdasági helyzetéről és a párt politikájáról
9. kötet, Szikra, 1952.
- 24) 12. kötet, Szikra, 1950.
A KB. politikai beszámolója a XIV. Pártkongresszusnak
13. kötet, Szikra, 1951.
Új helyzet - új feladatok az építőmunkában
- 25) 13. kötet, Szikra, 1951.
Új helyzet - új feladatok az építőmunkában
7. kötet, Szikra, 1951.
Az SZK(b)P XIV. Kongresszusa
10. kötet, Szikra, 1952.
Az SZK(b)P XV. Kongresszusa
12. kötet, Szikra, 1950.
Verseny és a tömegek munkalendülete
12. kötet, Szikra, 1950.
A Nagy Fordulat éve
12. kötet, Szikra, 1950.
A KB. politikai beszámolója a XVI. Pártkongresszusnak
- 26) 13. kötet, Szikra, 1951.
Új helyzet - új feladatok a gazdasági építőmunkában
- 27) U. a.
- 28) 10. kötet, Szikra, 1952.

- Beszélgetés az első amerikai munkásküldöttséggel
10. kötet, Szikra, 1952.
Beszélgetés a külföldi munkásküldöttséggel
J. V. Sztálin: A leninizmus kérdései, Szikra, 1952.
A SZSZKSZ Alkotmánytervezetéről
- 29) 10. kötet: Beszélgetés a külföldi munkásküldöttségekkel
Szikra, 1952.
12. kötet, Szikra, 1950.
Jobboldali elhajlás az SZK(b)P-ben
J. V. Sztálin: A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban
12. kötet, Szikra, 1950. A Nagy Fordulat éve
13. kötet, Szikra, 1951. Az első ötéves terv eredményei
13. kötet, Szikra, 1951. A falusi munkáról
13. kötet, Szikra, 1951. Beszámoló a XVIII. Pártkongresszuson
- 30) 10. kötet, Szikra, 1952.
Beszélgetés a külföldi munkásküldöttekkel
12. kötet, Szikra, 1950.
Jobboldali elhajlás a SZK(b)P-ben
12. kötet, Szikra, 1950.
A KB politikai beszámolója
A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban
(Szlovákia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága)
- 31) A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban
- 32) U.a.
- 33) U.a.
- 34) Karl Marx: A tőke I-III. Kossuth, 1972.
Karl Marx: A politikai gazdaságtan bírálatának alapvonalai I-II.
(MEM 42/I-II. kötet)

JUHÁSZ JÁNOS:
A MARXI ÉS ENGELSI
SZOCIALIZMUSKÉP
ÉS AZ
ÁTMENETI TÁRSADALOM

Mielőtt témánk kifejtéséhez hozzákezdenénk, sajnálatos módon előre kell bocsátanunk néhány gondolatot, amelyek a szocializmuskép terminológiai, szóhasználatbeli problémáit érintik. Azért sajnálatos módon, mert ez a terminológiai tisztázás egyben – csak a későbbiek folyamán valóban tartalmassá váló - tartalmi kérdések előrehozását teszi szükségessé, és ezért bizonyos mértékig megzavarja a kifejtés helyes és szükséges menetét.

Marx és Engels a Kommunisták Szövetségének tagjai, 'A Kommunista Párt Kiáltványa' szerzői voltak, és már csak ezért is az általuk kialakított jövőkép kommunizmuskép volt. Ez a látszólag szóhasználatbeli különbség tartalmi különbség is, vagy azzá vált, mivel a kommunista jövőkép kialakítása - többek közt - az igazi, vagy német szocializmus bírálatának formájában ment végbe.

A kommunizmus a marxi és engelsi felfogásban egy önálló, öntörvényű termelési mód, amelynek fejlődésén belül fejlődési szakaszokat különböztettek meg. (Közismerten annak alsó és felső fokát.) A munkásmozgalom súlypontjának. Németországba való áthelyeződése azonban visszahozta és általánossá tette a szocializmus kifejezést. Ezt a kifejezést - a tartalmi ismérvek változatlanul hagyásával !- Marx és Engels is elfogadta; bizonyíték erre pl. Engels írása 'A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig', amely azonos értelemben használja a szocializmus és kommunizmus kifejezéseket.

Ezt követően azonban a kommunizmus és szocializmus kifejezések értelmében tartalmi módosulás következett be. A szocializmus kifejezést egyre inkább, majd szinte kizárólag a kommunizmus alsó foka értelmében kezdték használni, és mára ez így is rögzült. A kommunizmus kifejezést pedig annak felső foka értelmében használjuk.

Az alábbiakban, amennyiben a marxi és engelsi szocializmusképről lesz szó, a szocializmus (=kommunizmus) szót mindig az engelsi értelemben fogom használni.

Honnan származik?

A címben szereplő kérdésre - honnan származik a marxi és engelsi kommunizmuskép? - a marxizmus három forrására és alkotórészére vonatkozó ismereteink alapján - látszólag - könnyedén válaszolhatunk. A származási hely természetesen az utópikus kommunizmus.

De ha ez így van, nyomban felmerül az a további kérdés, mi az, ami a klasszikusok felfogását - a tudományos szocializmust - megkülönbözteti forrástól? A közkeletű válasz e kérdésre az, hogy az utópikus kommunizmus hiányosságait éppen az küszöböli ki, hogy Marx és Engels szintézisre törekszenek, az utópista tanokat egyesítik - többek között és főképpen - a klasszikus polgári közgazdaságtannal, és ezzel az utópikus tanoknak gazdasági, tudományos megalapozást adnak. (1.)

Ha azonban kritikus szemmel vizsgáljuk meg ezt a választ, nyomban kitűnik nem kielégítő volta. Ugyanis az a további, válaszra váró kérdés merül föl, hogy az így kialakított kommunizmuskép miben különbözik a szocialista ricardiánusok nézeteitől? Hiszen ebben az esetben is a kommunisztikus elvek és a klasszikus polgári politikai gazdaságtan csúcsát jelentő ricardói gazdaságtan egyesítéséről van szó. (1/a). És arról sem szabad megfeledkezni, hogy a marxi közgazdaságtan - már a kezdetektől fogva - sem más, mint a politikai gazdaságtan, a polgári közgazdaságtan bírálata. (Ez vonatkozik Engels felfogására is, hiszen - a Marx által mindvégig 'zseniális vázlatnak' minősített - fiatalkori írása 'A nemzetgazdaságtan bírálata' című vázlatának címet viselte.)

Amennyire igaz a marxi és engelsi politikai gazdaságtanra, hogy az a polgári közgazdaságtan bírálata, épp' annyira igaz a kommunizmus-felfogásunkra is, hogy az az utópikus kommunizmusképek bírálata.

Marx már 1842-ben a következőket írja: A 'Rheinische Zeitung', amely a kommunista eszméknek mostani alakjukban még elméleti valóságosságát sem ismeri el, tehát még kevésbé kívánhatja, vagy akár csak tarthatja lehetségesnek gyakorlati megvalósításukat, ezeket az eszméket alapos kritikának fogja alávetni.' (1/b)

Egy évvel később Marx annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a kommunista és szocialista elvek korabeli sokszínűsége is csak korlátozott, egyoldalú, nem kielégítő voltuk jelenségformája. '... a kommunizmus egy dogmatikus absztrakció, itt azonban nem valamilyen képzeletbeli és lehetséges kommunizmus jár a fejekben,

hanem a valóban létező kommunizmus, az, amelyet Cabet, Dezamy, Weitling stb. tanít. ... nem véletlen, hanem szükségszerű, hogy a kommunizmussal szemben más szocialista tanok - amilyen például Fourier-é, Proudhoné stb. - keletkeznek, mert a kommunizmus csak egy különös, egyoldalú megvalósulása a szocialista elvnek. ... Az egész szocialista elv pedig ismét csak az egyik oldal, ...' (2.)

A fiatal Engels is - bár nagyra értékeli az angol szocialista tanokat - arra az álláspontra helyezkedik, hogy saját kommunizmusukat ettől is különböző, önálló irányzatnak tekintse, és bizonyos szempontból az angol irányzat elé helyezze. 'Pártunk tanításának részleteit illetően az angol szocialistákkal sokkal inkább egy véleményen vagyunk, mint bármely más párttal. ... A francia kommunisták csupán fejlődésünk első szakaszában segíthettek bennünket, és csakhamar úgy láttuk, hogy többet tudunk tanítóinknál; de az angol szocialistáktól sokat kell még majd tanulnunk. Bár alapelveink szélesebb bázist biztosítanak számunkra, amennyiben olyan filozófiai merítettük őket, amely felöleli az emberi tudás valamennyi területét, mégis úgy látjuk, hogy mindenben, ami a gyakorlatra, a jelenlegi társadalmi rend tényeire vonatkozik, az angol szocialisták jóval előttünk járnak, és nagyon kevés tennivalót hagytak maguk után.' (3.)

Az idős Engels 1885 végén a kommunista mozgalom kezdeteire visszatekintve egyértelműen leszögezi, hogy az általa és Marx által képviselt kommunizmus önálló irányzat volt. '... a Szövetség' (az Igazak Szövetsége francia, baböviánus kommunizmusa) 'és Weitling kommunizmusa mellett kialakult egy másik, ettől lényegesen különböző kommunizmus.' Amely kommunizmus-felfogásnak - 'Mikor Marxot 1844 nyarán Párizsban meglátogattam, kiderült, hogy ... minden területén tökéletesen egyetértünk, s ekkortól kezdődött közös munkánk. ... A franciák és a németek kommunizmusa, az angolok chartizmusa most már nem úgy jelent meg, mint véletlen valami, amely éppúgy el is maradhatott volna. Ezek a mozgalmak most már úgy mutatkoztak meg nekünk, mint az elnyomott osztálynak, a proletariátusnak a mozgalma, mint az uralkodó osztály, a burzsoázia ellen vívott, történelmileg szükségszerű harcának többé kevésbé kifejtett formái; ... A kommunizmus pedig most már nem valamely tökéletes társadalomeszménynek a fantázia segítségével való kiagyalását jelentette, hanem belátást a proletariátus által vívott harc természetébe, feltételeibe és ezekből adódó általános céljaiba.' (4.)

Az eddigiekből világosan kitűnik, 1.) hogy a készen talált kommunizmus és szocializmus forrásai a marxi és engelsi kommunizmus-felfogásnak, de csak annyiban, amennyiben annak elvontan megragadott céljai emezével azonosak és amennyiben azok bizonyos elemei a marxi-engelsi nézetrendszer elemeivé válhattak. 2.) Hogy ami az alapkoncepciót illeti - amely egyúttal az elemek rendezőelve is - a különbség gyökeres és a készen talált felfogások koncepciójának ellentmondó.

Tehát megállapítható, hogy ami a marxi és engelsi kommunizmus-felfogás lényegét illeti s amely, mint mondtuk meghatározza minden elem jellegét és súlyát), annak nem forrása az utópikus nézetrendszer. Annak lényege sokkal inkább rokonságot mutat az emberi önlétrehozás - alább ismertető - hegeli gondolatával.

Tiszta forrás?

Nézzük tehát ennek a hegeli koncepciónak a rövid összefoglalását! 'Az egyes ember elmúlik, tevékenysége megszűnik, de a szerszám fennmarad és átöröklődik, egyetlen élő egységbe fűzve az egymást váltó nemzedékeket. A munka. módja szintén túléli az egyént: szemben áll az egyes ember egyediségével', mint olyan általános szabály, amely megtanulható, és csak a tanulásként a folyamata révén válik az egyes ember ügyességévé, saját mássá-válásán keresztül tér vissza önmagához. Ebben a körforgásban egyik-másik egyén 'ügyesebb lesz, mint a többiek, alkalmasabb szerszámokat talál fel; de ami az egyes ember különös egyességében valóban általános', az nyilvánosság, egyéni eredményből társadalmivá változik, majd tanulás útján társadalmiból ismét egyénivé alakul.

A képességek tökéletesedése nem véletlen: a tárgyi tevékenység szükségszerűen gyarapítja mind az elméleti, mind a gyakorlati műveltséget. ... A műveltség fejlődését tehát Hegel a társadalmi termelő munkából származtatja, amely a tárgyával együtt átalakítja szubjektumát is, és magába foglalja 'a felszabadulás mozzanatát is'. (5.)

Ez a gondolat tömör marxi megfogalmazásban: ... az emberek társadalmi története sohasem más, mint egyéni fejlődésük története, akár tudatában vannak ennek, akár nem.' (6.)

Itt nyomban felmerül az a kérdés, hogy ennek a gondolatnak a marxi átvétele nem jár-e szükségképpen

együtt a hegeli idealizmus és misztifikáció átvételével is; állítása nem elvonatkoztatás-e azoktól a társadalmi tényektől és az azokat kifejező nézetektől, amelyek éppen ellentmondanak az egyének fejlődéséről vallott felfogásnak? Hiszen már egy fél évszázaddal korábban így panaszkodott Schiller: 'Szétszakadtak most az állam és az egyház, a törvények és az erkölcsök; az élvezet elvált a munkától, az eszköz a céltól, az erőfeszítés a jutalomtól. Örökké hozzáláncolva az egésznek csak egyes kis töredékéhez; az ember maga is csak mint töredék képezi ki magát; örökké csak a keréknek, amelyet hajt, egyhangú zaját hallva, sohasem fejt ki lényének harmóniáját, s ahelyett, hogy az emberiséget fejezné ki természetében, csupán foglalkozásának, tudományának lesz lenyomatává.' (7.) Vagy felidézhetjük a manufaktúra-korszak fejleményeit szemlélő Adam Ferguson szavait is: 'Az ipari nemzetek olyan egyénekből állnak, akik, a saját mesterségüket kivéve minden egyéb emberi dologban teljesen tudatlanok. ... Még abban is kételkedni lehetne, hogy egy nemzet általános képessége a művességek haladásának arányában növekszik-e. ... Azt lehet tehát mondani, hogy a manufaktúrák ott virágzanak a leginkább, ahol leginkább megszabadultak a szellemtől, oly módon, hogy a műhelyt egy gépnek lehet tekinteni, melynek részei emberek. ... Helóták nemzete vagyunk, s nincs köztünk szabad ember.' (8.) De hogy ne csak a múltra vessük tekintetünket, és hogy ne csak azt lássuk, hogy az egyének szétszabdaltsága és felparcellázottsága ma is érvényes, hanem azt is, hogy a felparcellázódásnak a folyamata előre is halad, idézzük Erwin Chargraffnak, a new yorki Columbia Egyetem osztrák származású nyugalmazott professzorának idevonatkozó megállapításait: „Feladtuk a gondolkodó egyén birtokait, ... Az én időmben vagy korábban, ha valaki mondjuk kémiaiából szerzett fokozatot, az kémikus volt. Ma, ha megkérdez egy 'zoológust', hány lába van az egérnek, valószínűleg azt válaszolja, meg kell kérdeznem a Természettudományi Múzeumot, ez nem az én szakterületem. Nem hiszem, hogy ez normális. Kantnak egyebek között kozmogóniai, asztronómiai, antropológiai írásai voltak, ... Ma a filozófiai tanszék egzisztencializmus-oktatót szerződtet. Kierkegaardtól Heideggeren át Sartre-ig. De már Spinoza egy másik szakterület. ... A tudomány ma már nem közvetlenül szellemi vállalkozás. A tudomány ma tiszta technológia ... a tudományos tradíció 3-5 évre zsugorodott. Ugyanannyi, mint Fordnál vagy Chryslernél. ... Én nem hiszem, hogy 'tudást' termelünk, idézőjelbe tett tudást.” (9.) Mindezek arra az álláspontra helyezkedni,

hogyan - legalábbis ami az elmúlt kb. 2 évszázadot illeti - 'az emberek társadalmi története' egyéni elszegényedésük, készségeik egyoldalúságának, és azon belül is végletes redukálódásának a története.

Mire alapozta Marx és Engels felfogását?

Semmiképpen sem arra - amire egyébként már Ferguson citálása is utal -, hogy eltagadták, 'az eszmében kiegyenlítették' a társadalmi mozgás negatív tényeit. Engels például így fogalmaz 'A kommunizmus alapelvei' – ben: A mai emberek ...mindegyike egyetlen termelési ágban van alárendelve, ahhoz van hozzáláncolva, általa van kizsákmányolva, akiknek mindegyike csak egy adottságát fejlesztette ki valamennyi többi rovására, és az össztermelésnek csak egy ágát, vagy csak egy ágának az ágát ismeri.' (10.) Marx az ember felparcellázódásának és kiüresedésének e folyamatát a következőképpen foglalja össze. „A polgári gazdaságban - és a nekik megfelelő termelési korszakban - az emberi belső e teljes kimunkálása mint teljes kiürülés, ez az egyetemes tárgyiasulás mint totális elidegenedés, minden meghatározott egyoldalú célnak a lerombolása pedig mint az öncélnak egy egészen külsődleges cél oltárán való feláldozása jelenik meg. Ezért egyrészt a gyermeki ókori világ” (ezzel a kifejezéssel Marx Schillerre utal) „a magasabb rendűnek jelenik meg. Másrészt valóban az minden, ahol zárt alakot, formát és adott lehatárolást keresünk. Az antik világ egy korlátolt állásponton való elégedettsége; a modern világ viszont elégtelenül hagy, illetve ahol magában elégedettnak jelenik meg, ott közönséges.” (11.) Ezek az információk elegendőnek látszanak ahhoz, hogy meggyőzzenek: Marx és Engels az emberek világtörténelmi kifejlődéséről vallott felfogásukat nem a tények elhallgatására, tudomásul nem vételére alapozták. Akkor tehát maradna 'az eszmében való kiegyenlítődség', mint az ellentmondások illuzórikus, gondolati feloldásának eszköze? Nem valószínű, hiszen ezt a 'megoldást' Feuerbach személyében meghaladta a kor. („Feuerbachnak ... megvan az a nagy előnye a 'tisztá' materialistákkal szemben, hogy átlátja, hogy az ember is 'érzéki tárgy'; de eltekintve attól, hogy az embert csak 'érzéki tárgyként' fogja fel ... megmarad az elmélet

keretei között, ... Sohasem jut el addig, hogy az érzéki világot az azt alkotó egyének együttes érzéki tevékenységeként fogja fel, és ezért, amikor például egészséges emberek helyett egy sereg görvélykóros, agyondolgozott és tüdővésztes éhenkórász lát, kénytelen a 'magasabb szemlélethez' és az 'emberi nemből' való eszmei kiegyenlítődéshez menekülni, ... (12.)) Ha egy elméleti ellentmondás - esetünkben az emberek világtörténelmi fejlődése és az ezzel ellentmondásban is lévő tények között - az ellentmondó tények súlya alatt elméletileg nem oldható meg, akkor azt a valóság ellentmondásának kell tekintenünk, annak, hogy a valóságos fejlődés ellentmondásos formákban megy végbe. És itt - az ellentmondásos formáknál - érkeztünk el a probléma gyökeréhez. Nevezetesen ahhoz, hogy a marxi-engelsi kommunizmuskép tudományos alapja a társadalmi fejlődés sajátos társadalmi-gazdasági formáinak, és ezek változása okainak a felfedezése. Tehát, hogy az anyagi, tartalmi társadalmi fejlődés egymástól különböző, szükségszerű formákban keresztülhaladva megy végbe. „Marx elméleti forradalma a társadalmi-gazdasági forma kategóriájának kibontakozásával indult, természetesen az anyagi tartalom elvont megragadásával egyidejűleg. ... Aristoteles szerint a ház nem egyszerűen kő, téglák, gerenda - ez még csak a ház anyaga. Maga a valóságos ház: emberek és javak megvédésére szolgáló zárt tér. Marx felfogásában a ház léte nem merül ki ezzel a csak anyagi alakjában vett társadalmi-természeti formával, ez a forma ismét csak anyagát képezi a termelési viszonyok 'akciójának', az e viszonyokat is reprodukáló termelők gazdasági formátételező tevékenységének. Más szavakkal: A Marx által feltárt termelési viszonyok meghatározódnak az anyagi tartalom magva, a termelőerők által, másrészt ezek a viszonyok maguk minden anyagi tartalom (és az egyszerűbb gazdasági viszonyok) társadalmi forma meghatározói.” (13.) Tehát a marxi és engelsi felismerés lényege az, hogy egyrészt meg kell különböztetni egymástól a társadalom anyagi tevékenységének tartalmát, és ennek a tevékenységnek a sajátos formáját. Másrészt ezeket a formákat szükségszerű formaként kell felismerni, amelyek nem véletlenül kapcsolódnak az e formáktól megkülönböztetett anyagi tartalom meghatározott fejlettségi fokához. És amennyiben ezek a formák szükségszerű formák, az anyagi tartalom fejlődése szükségszerűen vonja maga után e formák megváltozását. Azaz: '...az emberek társadalmi története sohasem más, mint egyéni fejlődésük története, akár tudatában vannak ennek, akár nem. Anyagi viszonyaik

alkotják minden viszonyuk alapját. Ezek az anyagi viszonyok nem egyebek, mint azok a szükségszerű formák, amelyekben az emberek anyagi és egyéb tevékenysége megvalósul. ... Az emberek sohasem mondanak le arról, amit már megszereztek, de ez nem jelenti azt, hogy sohasem mondanak le arról a társadalmi formáról, amelyben bizonyos termelőerőket megszereztek. Éppen ellenkezőleg. Hogy az elért eredmény veszendőbe ne menjen, hogy a civilizáció gyümölcseit el ne veszítsék, az emberek kénytelenek minden hagyományos társadalmi formájukat megváltoztatni, mihelyt érintkezésük ... módja nem felel meg többé a szerzett termelőerőknek.' (14.) Ezért mondhatja Marx a tőkés formában végbemenő fejlődés negatívumait nem tagadva, sőt azok minden apró porcikáját kimutatva, hogy 'Valójában azonban, ha a korlátolt formát lehántjuk,' (ha a formától elvonatkoztatott - mert attól különböző - anyagi tartalmat vizsgáljuk) 'mi egyéb a gazdaság, mint az egyének szükségleteinek, képességeinek, élvezeteinek, termelőerőinek stb. az egyetemes cserében létrehozott egyetemessége? Mint a természeti erők - mind az úgynevezett természetnek, mind az ember saját természetének az erői - feletti uralom teljes kifejlődése? Mint az ember teremtő hajlamainak abszolút kimunkálása - aminek nincsen más előfeltétele, mint a megelőző történelmi fejlődés - , ... '(15.) Természetesen, ha a vizsgálatba a gazdasági formát is bevonjuk, azt tapasztaljuk, hogy ez a fejlődés a rabszolgatartó rendben, a jobbágyság rendjében és a bér munka-rendszerben embertömegek rovására ment és megy végbe, továbbá a nagybani, bér munkára alapozott árutermelés társadalmában ez együtt jár az ember felparcellázódásával is. Mindazonáltal 'A tőke egyik civilizáció oldala az, hogy ... a többletmunkát oly módon és olyan feltételek között kényszeríti ki, melyek a termelőerőknek, a társadalmi viszonyoknak a fejlődése és egy magasabb rendű új alakulat elemeinek megteremtése szempontjából előnyösebbek, mint a korábbi formák, a rabszolgaság, jobbágyság stb. Íly módon egyrészt olyan fokra vezet, amelyben a társadalom egy része nem fogja többé a másik rovására kikényszeríteni és monopolizálni a társadalmi fejlődést (beleértve annak 'anyagi és intellektuális előnyeit); másrészt megteremti olyan viszonyoknak az anyagi eszközeit és csíráját, amelyek a társadalom egy magasabb formájában lehetővé teszik, hogy ... a többletmunkát az anyagi munkának egyáltalában szentelt idő nagyobb korlátozásával kapcsolják egybe.' (16.)

A TÁRSADALOMELMÉLETI KOLLÉGIUM /TEK/ ALKALMI LAPJA

FELELŐS SZERKESZTŐ: SZALAI ZOLTÁN
FELELŐS KIADÓ: SZALAI ZOLTÁN

ISBN 963-7150-74-9